

МАЦЬКО Любов Іванівна,
ХРИСТЕНОК Віра Федорівна,
СИДОРЕНКО Олеся Михайлівна,
МАЦЬКО Оксана Михайлівна

ЗБІРНИК ДИКТАНТІВ

**для державної підсумкової атестації
з української мови**

9 КЛАС

*Рекомендовано
Міністерством освіти і науки,
молоді та спорту України*

Київ
Центр навчально-методичної літератури
2013

ПЕРЕДМОВА

Пропонований збірник диктантів для державної підсумкової атестації учнів 9-го класу загальноосвітніх навчальних закладів укладено з урахуванням вимог чинної програми з української мови.

Укладачі збірника керувалися принципами, вимогами й нормами Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (передусім такими його положеннями: у процесі навчання необхідно реалізовувати одночасно навчальну, виховну й розвивальну мету і досягати її; виокремлювати змістові лінії навчальних програм – мовленнєву, мовну, соціокультурну, діяльну – з тим, щоб надати мовному навчанню функціонально-комунікативного, особистісно-діяльнісного спрямування та сформувати в мовців усі види мовленнєвої діяльності, життєво необхідні мовні вміння й навички жанрово-стильового текстотворення).

Пропоновані збірником тексти відображають рівень розвитку сучасної української літературної мови, її жанрово-стильову диференціацію, синтаксичну ускладненість і гнучкість, лексичну повноту й багатство стилістичних засобів, граматичну усталеність, стан орфоепічної, граматичної та стилістичної унормованості.

У збірнику містяться уривки творів української художньої літератури, текстів з історії, культури, науково-популярних статей. Диктанти адаптовано до чинного правопису сучасної української мови і методичних вимог навчальної програми з української мови для загальноосвітніх навчальних закладів.

Тексти дібрано з урахуванням таких критеріїв: відповідність тексту мовній змістовій лінії програми; відповідність соціокультурній змістовій лінії (орієнтовним темам з розвитку мовлення); відповідність календарно-природничим і професійно-виробничим темам.

Збірник містить сто текстів диктантів на всі види орфограм і пунктограм.

Письмова робота з української мови у вигляді диктанту надає можливість об'єктивно перевірити писемну (орфографічну й пунктуаційну) грамотність учнів. Під час підготовки дев'ятикласників до державної підсумкової атестації вчитель має взяти до уваги чинники, які сприяють успішному написанню диктанту. Їх кілька.

Перший чинник – це глибоке, усвідомлене знання норм української мови, закріплених правилами орфографії та пунктуації. Вони викладені в «Українському правописі», довідниках з правопису й підручниках з української мови для загальноосвітніх навчальних закладів.

Другий чинник – це наявність уміння правильно писати та навичок автоматично грамотного письма. Суть його полягає в тому, що знання правил мови (особливостей, закономірностей) необхідно трансформувати в уміння застосовувати певне правило до конкретної мовної одиниці (слова, морфеми, форми, синтаксичної конструкції), а потім закріпити його у схожих (аналогічних) мовних одиницях. Лише добре закріплене вміння правильно писати певну орфограму чи пунктограму можна шляхом систематичних вправ трансформувати в навичку автоматично писати грамотно. Гарантію успішно написати диктант має той учень, який володіє цим автоматизмом.

Третім чинником є морально-психологічний стан учня, його готовність бути уважним, зібраним, зосередженим, цілеспрямованим, оперативним.

Готуючи школярів до диктанту, вчителю варто також заздалегідь продумати, з якими орфограмами й пунктограмами в них можуть виникнути проблеми і як цьому можна запобігти. Звісно, якщо учень не досить добре знає правила, їх слід вивчити. Однак трапляється, що, засвоївши правила, школярі не впізнають їх у закономірності певних явищ, не бачать цієї закономірності в конкретному слові чи словоформі. У такому випадку необхідно виробляти вміння застосовувати правило до конкретного матеріалу тексту. Є й такі учні, які добре знають правила, уміють доречно їх використовувати, але в умовах диктування не встигають зрозуміти орфограму чи пунктограму, визначити й відтворити потрібне правило.

Отже, існують різні мовленнєві ситуації. І кожна з них потребує відповідного підходу. Якщо учень не знає правил, їх треба усвідомлено завчити, закріпити на багатьох (а не на кількох) прикладах. Якщо не пов'язує правила з орфограмами та пунктограмами, треба виконувати більше різноманітних вправ на певне правило. Якщо не впізнає в орфограмах і пунктограмах правил, закономірностей, специфіки мови, слід писати більше пояснювальних навчальних диктантів, виконувати творчі вправи зі зв'язним текстом, тренуватися у сприйманні тексту на слух, швидкому виділенні орфограми чи пунктограми з мовного потоку.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ УЧНІВ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА КУРС ОСНОВНОЇ ШКОЛИ

Основною формою перевірки орфографічної та пунктуаційної грамотності учнів є контрольний текстовий диктант.

1. Перевірки підлягають:

- уміння правильно писати слова на вивчені орфографічні правила і словникові слова, визначені для запам'ятовування;
- уміння ставити розділові знаки відповідно до опрацьованих правил пунктуації;
- уміння належним чином оформляти роботу.

Перевірка диктантів державної підсумкової атестації здійснюється за традиційною методикою.

2. Матеріал для контрольного диктанту

- Для диктанту державної підсумкової атестації використовується текст, доступний для розуміння учнів 9-го класу.
- Обсяг текстів диктантів становить 160–170 слів з урахуванням самостійних і службових частин мови.
- Для диктантів державної підсумкової атестації використовуються тексти, у яких опрацьовані правила орфографії та (або) пунктуації української мови представлено 3–5 прикладами.

3. Одиниця контролю: текст, записаний учнем з голосу вчителя.

4. Оцінювання

• Диктант оцінюється однією оцінкою на підставі таких критеріїв:

– **орфографічні та пунктуаційні помилки** оцінюються однаково;

– виправляються, але не враховуються такі орфографічні та пунктуаційні помилки: на правила, які не внесено до шкільної програми; на ще не вивчені правила; у словах з написанням, що не перевіряється, над якими не проводилася спеціальна робота; у відтворенні так званої авторської пунктуації;

– **повторювані помилки** (у слові, яке повторюється в диктанті кілька разів) вважаються однією помилкою; **однотипні** (помилки на те саме правило, але в різних словах) вважаються кількома помилками;

– розрізняють **грубі й негрубі помилки**; зокрема, до **негрубих** належать такі:

1) у винятках з усіх правил;

2) у написанні великої літери в складних власних найменуваннях;

3) у випадках написання разом і окремо префіксів у прислівниках, утворених від іменників з прийменниками;

4) у випадках, коли замість одного розділового знака поставлено інший і якщо можлива інша інтонація;

5) у випадках, що вимагають розрізнення *не* і *ні* (у сполученнях *не хто інший, як...*; *не що інше, як...*; *ніхто інший не...*; *ніщо інше не...*);

6) пропуск одного зі сполучуваних розділових знаків або порушення їх послідовності;

7) заміна українських літер російськими;

– п'ять виправлень неправильного написання на правильне прирівнюються до однієї помилки;

– орфографічні та пунктуаційні помилки на неопрацьовані правила виправляються, але не враховуються.

• Нормативи оцінювання диктанту:

Бали	Кількість помилок
1	15–16 і більше
2	13–14
3	11–12
4	9–10
5	7–8
6	5–6

Бали	Кількість помилок
7	4
8	3
9	1+1 (негруба)
10	1
11	1 (негруба)
12	–

• Для державної підсумкової атестації з української мови в 9-му класі передбачається диктант, робота над яким триває одну астрономічну годину.

Чистовий варіант підписується на титульній сторінці так:

*Робота
на державну підсумкову атестацію
з української мови за курс основної школи
учня (учениці) 9 класу*

(прізвище, ім'я та по батькові в родовому відмінку)

На першій сторінці (там, де стоїть штамп загальноосвітнього навчального закладу) проставляється число цифрами (наприклад, 28.05.2013 р.). На другій сторінці виконується робота.

ПОРАДИ УЧНЯМ

Готуючись до державної підсумкової атестації з української мови, візьміть до уваги кілька порад.

1. Ретельно повторіть вивчені орфографічні й пунктуаційні правила та винятки з них, адже текст контрольного диктанту може містити будь-які орфограми і пунктограми, засвоєні вами в 9-му та попередніх класах.

2. Критично і вдумливо проаналізуйте орфографічні й пунктуаційні помилки, яких найчастіше припускалися у своїх письмових роботах протягом року. Поміркуйте, чим саме вони спричинені (можливо, неухважністю, а може, ви не знаєте відповідного правила чи плутаєте його з іншим тощо). Визначивши причину, легше запобігти помилці.

3. Перевіряючи диктант, зверніть особливу увагу на ті слова і розділові знаки, у написанні яких вагалися під час диктування.

4. Розчленовуйте орфографію та пунктуацію на частини. Визначте, що в кожній з них є основним. Орфограми, що пишуться за фонетичним принципом (*небо, ліс, зорі, ходити, маяк, сніг*), вимагають лише уважного слухання. Для написання таких орфограм тренуйте слух.

5. Пам'ятайте, що існують такі правила орфографії, які не збігаються з правилами орфоепії: чується [*стобобіу*], а пишеться з *тобою*, відповідно: [*ми^елу́йе^с'а*] – *милується*, [*зустр'ічáйуц'а*] – *зустрічаються* тощо. Ці орфограми пишуться за морфологічним принципом. У таких випадках треба добре знати будову слова, словотвір, частини мови та їхні морфологічні ознаки, систему відмінювання й дієвідмінювання. До цих орфограм належать відмінкові форми змінних частин мови, дієслівні форми, правопис суфіксів і префіксів та ін.

6. Серед пунктограм можна виділити інтонаційні, структурні та змістові (сміслові). Найпростіше з інтонаційними: можна натренувати слух на окличну, питальну й розповідну інтонації та паузи. Відтак, якщо знати, якій інтонації, паузі який знак відповідає, то основний мінімум розділових знаків буде поставлено правильно.

Структурні пунктограми найскладніші. Щоб ними користуватися, треба добре знати синтаксичну будову речення, усі типи розділових знаків і основні правила їх розставлення.

Змістові (сміслові) пунктограми є спільними зі структурними, бо синтаксична будова речення відображає його зміст, є формою логічного наповнення. Однак один логічний зміст може мати кілька синтаксичних структур із різними розділовими знаками: *як приїду – зайду; після приїзду зайду; коли приїду, то зайду.*

7. Під час самостійної перевірки бажано подумки озвучувати написане. Це допоможе вам вчасно помітити допущені помилки.

1 Батько нашої історії

Нестор прийшов до Києво-Печерської лаври сімнадцятилітнім юнаком і назавжди залишився тут, щоб стати не тільки монахом-чорноризцем, а й батьком української історії. Історики сходяться на тому, що він був надзвичайно освіченою людиною, добре знався і на давньоруських, і на іноземних літописах, які читав в оригіналі.

Нестора часто називають літописцем. Це так, він справді вів літопис, але правильніше називати його письменником, істориком. І не просто першим професійним істориком Русі, а батьком усієї нашої історії. Нестор дотримувався літописних форм і хронологічного викладу подій, але прагнення висловитися ширше й докладніше диктувало йому численні вставні оповіді в «Повісті минулих літ». Пригадаймо, наприклад, історію життя й смерті віщого Олега або розправу княгині Ольги із жителями міста Іскоростеня.

Нестор звів в одне ціле літописи, створені попередниками, творчо опрацював їх, і з-під його невтомного пера вийшла цілісна, тематично завершена книга, яка не тільки дає уявлення про те, звідки пішла Руська земля і хто в ній найперший почав княжити, а й читається як справді захоплюючий художній твір на теми нашої історії.

(162 слова)

За М. Слабошпицьким

2 Майбутні засновники Києва

Три красені, мов три тугих молодих дубки! Такі схожі й такі неоднакові. Ось по праву руку стоїть Кий – найстарший. Надія і гордість усього роду. Високий, ставний, широкоплечий. Засмагле рум'яне обличчя. Одвертий погляд голубих очей, завжди теплих і ласкавих, але в гніві несхитних і твердих, мов креміль.

Посередині – Щек. Він середульший. Ох, цей Щек! Не хлопець, а вогонь! Гарячий, запальний, просто несамовитий! Нікому не змовчить, навіть батькові. Проте який удатний до співу, до музики: заспіває на Росі – луна відгукнеться на Дніпрі. Краще за нього ніхто не грає на сопілці. Без нього

хлопці й дівчата не розкладають купальських вогнищ, не водять хороводів, не пускають вінків по річці. А зараз він такий сумирний! Схилив покійно гарну кучеряву голову, що полискує свіжою бронзою, опустив додолу очі.

Хорив має сімнадцять літ. У припухлих губах – дитяча наївність, а в очах, таких синіх, як весняний ряст, – незбагнений подив, ніби він уперше побачив світ. Однак, незважаючи на молодість, він має дужі й умілі руки: кує залізо й виготовляє серпи.

(161 слово)

За В. Маликом

3 Прощання з богами

Був день великий, по вінця залитий сонцем. Співало птаство по садах і схилах, сріблом світився й вигравав Дніпро, незмінно пахло медами, влечаними грушами-дичками, дозрілим літом, що купалося в травах і дзеркальних водах непорочних дів – Либіді, Глибочиці, Почайни, рідних дочок дідича Дніпра. Їхня врода й чистота були такі непорочно-дитинні, що навіть качки не колотили тієї джерелиці. Річкові чайки зрідка торкалися крилом того синього срібла, та ще якась ластівка нап'ється його й стрімко подасться геть, щоб навіть тінь від неї не впала в ту чисту глибіню.

У Києві стояв гул, як у лісі, де валяли дерева. На горі, на схилах рубали ідолів, скидали в одну купу й палили. Полум'я злітало аж у піднебесся, а дими виїдали очі. Перуна ж прив'язали мотузкою коневі до хвоста й волочили від Княжої гори, а далі по Боричевому узвозі. Дванадцять мужів ішли поруч і били його палицями. Ручаєм переправили до Дніпра, хвилі підхопили ідола й понесли рікою.

Стояв лемент по всьому місту Кия. Чорно кляли князя волхви й жерці.

(162 слова)

За К. Мотрич

4 Київ за князя Ярослава Мудрого

Князь Ярослав Мудрий, який очолив Давньоруську державу після Володимира, дбав дуже про її столицю – Київ.

Було це вже велике місто, що мало понад сто тисяч мешканців. З усіх сторін з'їздилися до Києва свої та чужі люди: чи то купити, чи продати щось, чи за іншою своєю власною або й державною справою, чи до суду, чи до уряду.

Давній город, що стояв на горі, не міг уже помістити під час небезпеки всіх мешканців. Ярослав розширив його втрое й наново укріпив. Довкола йшли високі вали, збудовані з ка-

міння й землі, з дерев'яними й мурованими вежами, з глибоким ровом, що через нього вели мости. До міста можна було увійти з трьох сторін через укріплені ворота. Найславнішими були Золоті ворота з південного заходу, збудовані з каміння та цегли й покриті золотою бляхою.

Серед валів, біля Десятинної церкви, Ярослав поставив нову княжу палату й різні церкви. Найбільшу славу мала велика церква Святої Софії, або Божої Мудрості, з десятьма банями, прикрашеними різьбою, гарними образами й малюнками.

(165 слів)

За М. Коцюбинським

5 Козацькі чайки

«Поява на морі чотирьох козацьких човнів наводила на Константинополь більший жах, ніж поява чуми», – писав французький посол.

Запорозькі козаки були вправними воїнами не тільки на суходолі, а й на морі. Їхні славнозвісні чайки не боялися ні бурі, ні важких гармат турецьких галер, до яких вони сміливо підходили впритул. Чайки – це бойові човни, видовбані з дерева, з вітрилами й веслами. Зазвичай вони були понад дванадцять метрів завдовжки й п'ять – завширшки. На кожну сідало кілька десятків невтомних веслярів. Розсікаючи воду, чайка летіла, мов на крилах. У ній вміщалося до шістдесяти осіб з усім спорядженням, до якого входило навіть кілька легких гармат.

Якщо козаки бачили в морі турецьку галеру, їхні чайки миттю шикувалися у формі півмісяця, щоб вона не змогла втекти. Наближаючись до ворожого судна, запорожці вели невпинний прицільний вогонь з рушниць, потім із шаблями в руках видиралися на галеру – і починався рукопашний бій. Тут уже протистояти козакам не міг ніхто.

Із захопленого корабля забирали здобич, дно його прорубували, султанський флот ставав меншим ще на одну галеру.

(166 слів)

За М. Слабошпицьким

6 Історія

Історія однозначно свідчить про те, що найнепохитніші для сучасників певної епохи реалії життя можуть зникати зовсім або переживати неймовірні метаморфози. Так, одні, колись нікому не відомі, міста й країни набувають великого значення й могутності, інші відходять у небуття або ж втрачають свою колишню велич.

Скажімо, на початку сімнадцятого століття на карті світу не було такого міста, як Нью-Йорк, що сьогодні є фінансовим центром усього світу. Тільки тисяча шістсот двадцять шостого року голландська компанія заснувала на території племені ірокезів маленьке містечко – майбутній Нью-Йорк. Хто тоді знав про нього? А приблизно в той самий час зійшла нанівець військова й торгова могутність Венеції – блискучої володарки морів, що мала непереможний флот і переповнені золотом банки. Успіх тоді обертався навколо Парижа, Лондона, Амстердама, Відня. Останні два міста не зберегли до наших часів свого тодішнього світового впливу.

Сьогодні все тече, усе змінюється так швидко, як ніколи раніше. Однак сучасники не здатні помічати й відповідно оцінювати ці зміни. А от згодом історики майбутнього все оцінять і розкладуть по полицях.

(163 слова)

За К. Гудзик

7 Українська національна ідея

Спільна свідомість українського народу повільно, але все ж формується на наших очах силою обставин його територіальної, економічної, мовної та культурної зібраності. Йдучи назустріч одна одній, шануючи одна одну, переймаючи одна від одної регіональні традиції патріотичного змісту, усі України, від Закарпатської до Слобожанської, обов'язково зійдуться в українській ідеї і об'єднаються в нерозривній єдності нашого народу.

Це – альфа й омега української ідеї: створити націю, об'єднати не лише історичною пам'яттю, мовою, культурою, а й залученням кожного громадянина до реалізації своїх здібностей, до конкретної праці на будівництві демократичного суспільства і національної держави.

Зберегти й зміцнити почуттям батьківщини свою державу – це завдання нашої інтелектуальної і політичної еліти, зрештою, завдання нашого народу, якщо він хоче бути нацією, успішно конкурувати з могутніми сусідами в усіх сферах життя.

Тільки українська держава, у якій пануватиме національна ідея, дасть нашому народові світлу будучину й невмирущість. Тільки за умови тривалого, безперервного існування української держави неподільність України та її суверенітет стануть моральним законом і незаперечною істиною для наших громадян і для всього світу.

(161 слово)

За Д. Павличком

8 Символіка українського прапора

У нашому синьо-жовтому прапорі відбита ідея, у якій синій колір пов'язаний з водою і поняттями «нижній», «земний», «жіночий», «лівий», а жовтий – із вогнем і поняттями «верхній», «небесний», «чоловічий», «правий». Коли жодна із цих стихій не переважає і вони гармонійно поєднані, має місце світова й суспільна рівновага, панує злагода. Саме таку ідею закладено в нашому державному прапорі, який творять дві рівновеликі половинки – синя і жовта, символи води й вогню.

Ці дві могутні й протилежні природні стихії, поєднуючись, творять життя. А на барвному рівні поєднання синього й жовтого кольорів дають колір життя – зелений. Переважання якоїсь стихії – води чи вогню – призводить, за первісними уявленнями, до природних катаклізмів, лихоліть.

Якщо виходити з уявлень наших пращурів, барвні половинки українського прапора мають розташовуватися інакше: верхня половина – жовта, а нижня – синя. Саме під такими прапорами українці брали участь у національно-визвольних змаганнях за свободу й незалежність рідного краю. Пояснення синьої барви як неба, а жовтої як достиглих пшеничних ланів – пізніше переосмислення, коли істотно призабулося первісне, сакральне значення цих кольорів.

(161 слово)

За С. Наливайком

9 Символ влади й перемоги

Давнішої та поширенішої зброї не знає історія. Булава відома з прадавніх часів у всіх краях і в усіх народів. Вона була холодною зброєю ще до винайдення списа, меча, лука. Коли ж вогнепальна зброя витіснила булаву, люди перетворили її на символ влади. Той, хто в давнину вправно володів булавою, був справді могутньою людиною, а тому мав право керувати іншими. В Україні, Польщі, Туреччині булава стала символом величі та державної влади.

Гетьманська булава складалася з дерев'яної чи металевої ручки, до якої кріпилася металева куля із золотим або срібним покриттям. Її оздоблювали коштовними каменями.

Хто мріє про булаву, має пам'ятати, що її дають лише гідним. Хто береться за неї, мусить розуміти, що її дуже важко здобути, але ще важче втримати. Здобувши булаву, треба знати, що нею слід користуватися мудро, адже вона здатна творити і добро, і зло, будувати й руйнувати, зміцнювати злагоду й сіяти ворожнечу.

Булава зберегла свою прадавню могутність відтоді, як була зброєю, і набула нової сили, коли стала символом влади.

(163 слова)

За А. Багнюком

10 Зв'язок поколінь

Є в Україні такі унікальні місця, що однієї їхньої мальовничості в будь-який сезон, а надто в пору буяння зелені, достатньо, щоб назавжди приворожити серце й душу. Адже з висоти пташиного лету на десятки кілометрів видно світ на всі його чотири сторони, а відчуття простору породжує почуття щастя. А ще, як на додачу, земля ця овіяна легендами козацької минувшини.

Шар-гора, що на Полтавщині, – стометрової висоти видовжене плато, яке знизу омивається водами Псла. Багато подій за майже тисячоліття знали Шар-гора й сотенне козацьке містечко Говтва. Зокрема, навесні 1638 року гетьман Запорозької Січі Яків Острянин розгромив тут польсько-шляхетське військо на чолі з коронним гетьманом Миколою Потоцьким.

На початку червня вже кілька років поспіль на Шар-горі відзначають свято козацької слави «Цілюще джерело», на яке з'їжджаються численні гості. У святкових концертах беруть участь художні колективи, проходить видовищне театралізоване дійство – козацькі бої, реконструкція баталій з яничарами. Усі охочі можуть скуштувати козацького кулешу. А велика кількість учасників народного гуляння у вишиванках і козацьких строях – наочне свідчення органічного зв'язку поколінь.

(162 слова)

За Л. Кучеренко

11 Патріотизм

Що таке патріотизм? Рік у рік, з покоління в покоління точаться суперечки. Який він? Чи існує? Чи справжній?

Для когось патріотизм виявляється в любові до рідної землі, коли повітря, вода, сонце й зірки, що мерехтять над рідною оселею, – неповторні. Лише тут, на Батьківщині, вітер має присмак степу. Лише тут небо таке високе й блакитне, що його не сплутаєш із небом чужої землі.

Для когось патріотизм уособлює рідна хата, усе, до чого малечку прикипіла душа.

Для всіх утіленням патріотизму є слово, рідна мова, якою розмовляли пращури, у якій міститься код нації, формується думка. Через мову люди усвідомлюють себе народом зі спільною історією та долею.

Для когось патріотизм персоніфікується в людях: знаних співвітчизниках, просто рідних і друзях. Це теж патріотизм, бо без розуміння ролі кожної людини не буде ані держави, ані народу.

Однак хоч би там як, невід'ємними складовими патріотизму є віра в себе, у свій народ, вірність Батьківщині. Ознаками патріотизму є також шляхетність, висота духу, розуміння важливості збереження живої історичної пам'яті.

(161 слово)

За Н. Дев'ятенко

12 Любов до отчого краю

Із чого починається любов до отчого краю? Біліє розквітла гречка, де-не-де підсинена волошками та ще жовтіла від суріпки, а над нею, а в ній зрідка прокочується бджолиний звук. Гречка біліє м'яко, вона ще молода, її зеленого листя ще не торкнулася осінь своїм умілим квачиком і не визолотила його. А навколо гречки вже все покошено, і блідо-жовті присадкуваті ожереди двома велетенськими крижинами застигли на стерні. Добрий од неї йде дух, хлібний, дух достиглого збіжжя.

Ген по згірку темно-зелено причаївся гайок, а самий верх згірка вільний од дерев. Там, либонь, щось було засіяно, а тепер скошено, й стерня ясна, свіжа, немов ще чистішою здається від синього неба, що прихилилося до неї своїми широкими грудьми.

На все це дивишся, усе це вбираєш у себе, сповнюєшся високістю простору, що облягає тебе, і відчуваєш, що не в силі не любити цей рідний куток землі, що ця любов стоїть клубком у твоєму горлі й ти не годен той клубок проковтнути.

Звідки й коли приходить ця любов до рідної чорної землі?

(165 слів)

За Є. Гуцалом

13 Серце України

Тільки українець може зрозуміти справжню вагу слова «Київ». Київ – це не просто столиця. Київ – це вузол, яким тисячолітня історія зв'язала два континенти – Європу й Азію. Великокняжий престол, володіння якого простягалися на схід до Дону й на захід до Сяну, змагання з Візантією за першість над Чорним морем, походи Святослава Хороброго і, нарешті, монгольські навали – це свідчення того, що, не будь у той час на Дніпрі Києва, не було б на Віслі Кракова, на Влтаві Праги. Під руїнами Києва поховано здобутки лише того народу, що репрезентував Київ. Під руїнами золотого Ки-

ева поховано не тільки вияви матеріальної культури, не лише церкви, замки, а передусім заховано серце цієї землі.

Коли в київських печерах горіли воскові свічки наших Несторів, коли ставала на ноги Києво-Могилянська академія, тоді Київ і його земля знову починали променитися своєрідним сяйвом неповторної культури. Десь у далекому полі дзвеніли шаблі, тупотіли копита коней, але в Києві гули дзвони оновленої Софії, росли заводи й лопотіли вітрильники торговельних кораблів. Серце України б'ється в Києві.

(161 слово)

За У. Самчуком

14 Київські акації

Весною, коли рясним білоцвіттям каштанів і акацій закипає Київ, вечорами синіми виходжу я на круті й зелені схили Дніпра. Знайомою стежкою пробираюся в парк до Аскольдової могили, сідаю на лаві під білим наметом розквітлої акації і слухаю дивний зачарований гомін землі.

Солодкі пахоці настояних на сонці акацій пливуть у повітрі, злегка паморочать голову й викликають у душі терпкий смуток. У гущавині, що заплела круті дніпровські схили, співають, заливаючись солодким щебетом, солов'ї. І пісні запізнаних молодих веслярів линуть знизу від річки, котяться над дніпровськими плесами.

Заходить блакитна ніч, ясними мерехтливими зорями гаптуючи небо, і тихими лунами озиваються зелені парки на косогорах, пливуть над ними звуки пісень. То виходить юність на дніпровські кручі, під місяць і зорі, на площі й бульвари, де білим полум'ям свічок догорають каштани.

Наді мною тихо шумлять акації, стоять, мовби загорнувшись у білі, ніжні, прозорі тканини. Срібне мереживо заплітає в їхні рясні крони місяць, ласкавий вітер голубить їхні кучері. А вони злегка погойдуються в млосній нестямі, такі запашні й соромливо-ніжні.

(164 слова)

За І. Цюпою

15 Велика ріка мого народу

Боже, як багато у світі краси! Яке небо! А Дніпро синій-синій, чистий. Брате мій Дніпре, батьку мій дорогий і прекрасний! Скільки радості, скільки глибоких найдорожчих почуттів принесли моему серцю рідні твої води! Скільки людської краси відкрилося мені на твоєму урочистому березі! Які великі подарунки приніс ти мені, незабутній і безмірно, глибоко любий! Скільки ласки у вітрах над тобою, у синьому

небі, що дивиться у твої води й вічно милується тобою!
Скільки життя і зворушливої поезії у твоїх прозорих джерелах!
Ти сонце, ніжне й щедре, якому я поклоняюся й поклонятимуся
все життя, річко моя дорога й велика!

Велика ріка народу мого!

Прийми мою любов і безмежну подяку, що народився я на твоїх берегах,
що пив твою м'яку й чисту воду, що воскрес я душею біля тебе
і що вся душа моя сповняється твоєю красою. І очі мої, і мій слух –
усі почуття заспокоєні біля тебе, оповиті тобою, красо моя,
моє свято, щастя моє. Як багато добра подарував ти мені!
Любов'ю наповнив моє серце, надихнув мене на розуміння великого.

(167 слів)

За О. Довженком

16 Канівські гори

Канів. Одне з наймальовничіших і найдавніших міст у лоні незалежної Української держави. Ідеться про святу землю, де започаткувалося звитяжне українське козацтво і яка береже вічний сон безсмертного Кобзаря. Це прадавнє поселення славиться прекрасними людьми, унікальними майстрами й святими горами.

Одягнені в зелені шати, чергуючись із рукотворними ланами й луговими килимами, дібровами та гаями, гори набувають особливої привабливості. Саме про них слова поета Павла Тичини, добуті з глибини великого серця: «І ви, канівські рідні висоти, із живим, вічно трепетним серцем Тараса, для нас вищі від усіх на світі гір».

Та й цим не вичерпується винятковість Канівських гір. Вони мають незвичайну будову: їхні породи зім'яті в складки химерних форм, роздроблені й покривлені. За своєю неповторною структурою канівські висоти унікальні. Археологи й палеонтологи в глибинах канівських ярів читали, як по відкритій книзі природи, історію невпинного розвитку життя на планеті Земля.

Довідавшись про утворення й археологічне минуле гір, що сусідять зі славним Дніпром, зважтеся на подорож у наш мальовничий край, аби на власні очі побачити кожну з них.

(166 слів)

За І. Сорокопудом

17 Моя Чернігівщина

Багата й прекрасна Чернігівщина, славна своєю історією, чарівною природою та людьми, що звеличують її своєю працею і творчістю.

Ця земля – рідна для мене, бо саме тут я народився, тут бігав луками, милувався казковими краєвидами. З дитинства, як і більшість моїх ровесників, пізнав селянську працю з її споконвічними турботами й проблемами, які не допоможе вирішити ніхто, хіба що тільки власні руки й голова. Ці прості істини, як і перші уроки про землю-годувальницю, яку треба любити й шанувати, про хліб насущний, почув я вперше від свого дідуся.

Пізніше, у шкільні роки, учитель історії на простих прикладах пояснював, що таке любов до своєї землі. «Запам'ятайте, – говорив він, – Вітчизна починається з берізки, посаженої своїми руками, з прозорої водиці, зі струмочка, що протікає поруч із вашим домом». Коли я йшов служити в армію, учитель вручив мені торбинку із землею. «Де б не був, – сказав, – повертайся додому, на малу батьківщину».

Глибоко в душу запали мені його слова, допомагають нести любов до рідного краю через усе життя, поглиблюючи й примножуючи її.

(164 слова)

За М. Тищенком

18 Рідні місця

Коли розвіднілося, студенти впізнали цю місцину. З'ясувалося, що йдуть вони шевченківськими місцями чи десь недалеко від них. А верби, що так розкішно хиляться понад ставками, – це, може, ті самі, що були описані ще Нечуєм-Левицьким.

Ранок народився в росах, у зелених буйнощах левад. Весь край засвітився соняшниками, що могутньо розвертаються своїми тугими коронами для цвіту. Картоплі по пояс, густі, непролазні. Усе наливалось життєвою силою в цю благодатну пору раннього літа. Здавалося, земля прагне виявити всю свою щедрість, порадувати людей усім найкращим. Цвітуть картоплі, і мак по них цвіте. Соняшник вигнався під стріху, і кручені паничі по ньому в'ються. Левади ваблять холодками, водою ставків блищать, розкидаються шатрами верб, кущами калини.

У садках білили хати. Що не хата – то витвір мистецтва! Скільки хат, стільки доклало рук художників і художниць народних. Одна підведена червоним, друга – синім, та вкрита соломною, сусідня – очеретом. В однієї наличники на вікнах голубі, а в другій – по голубому ще й червоненькими візерунками розмірежено. І всі білі-білі, чисті, святкові. Не для війни, для щасливого літа, видно, білилися.

(168 слів)

За О. Гончаром

Прозорий, дзвінкий березневий ранок. Сонце невпинно здіймається над Десною, і на річці золотиться не стежинка, а ціла дорога.

Іду до Десни навпростець, через городи. Під ногами останній сніг хрумтить, схожий на сіру крупчасту сіль, тріщить торішне бадилля. Можна було піти через Антонів узвіз, наїждженим шляхом, але в такий ранок хочеться хутчіше дістатися до річки.

Трохи попереду хлопчина біжить. Як не придивляюся, не впізнаю. Чий то? Біжить і біжить: чи щоб сон розігнати, а чи подивитися на вранішнє сонце, чи просто сказати Десні: «Здрастуй!» І враз його постать зникає за пагорбом.

Виходжу на кручу й завмираю.

Сонце вицілює, визолочує річку – таку цютливу іще, таку несміливу, якусь сумовиту після зими. При березі червоніє яскраво верболіз, біліють пухнасті котики, кричать про весну кимось зламані гілки.

Уже набирає весняної сили Десна, лише подекуди пропливають крижини. На одній ворона пливе – капітан без команди. Струменить Десна вічним плином, шурхотить пісок, і крижинки дзвенять по-весняному. На березі непорушно й велично височіють дуби-дідугани, а на них напливає сонце.

(163 слова)

За В. Чухлібом

Я дивлюся на сіро-синій Дніпро, слухаю плескіт хвиль. Нічого дорожчого у світі немає для мене. Я не хочу розлучатись і нізащо не розлучуся з моєю рікою. І якщо судилося мені зробити щось красиве й велике в житті, то тільки на її берегах, ласкавих і чистих.

Ніколи ще я так не відчував життя, і не був так переповнений любов'ю до свого народу, і не почував такого безмежно радісного зв'язку з ним.

Як багато хочеться мені сказати про любов до ріки моєї рідної, ясної. Річко моя! Життя моє, де і чому я забарився, чого так пізно прийшов до твого берега, теплого й чистого? На твої ясні води, на урочисті зорі, що дивляться в тебе з неба? Люблю я воду твою ласкаву, животворящу. І береги твої чисті, і всіх людей простих, що трудяться, живучи на твоїх берегах.

Уклоняюся тобі за ласку, за багатство, що дала моему серцю, за те, що, дивлячись на тебе, стаю я добрим, людяним

і щасливим, що можу любити тебе все життя, річка моя, душе мого народу.

(167 слів)

За О. Довженком

21 Спогади

З моря повівав вітерець, повітря було вологе, напоєне гіркими, млосними запахами лавра та м'яти, що піднімали з дна пам'яті давно забуті спогади дитинства. Пам'ять сягала кудись глибше, у минулі покоління, де подзвонювала ясна нелукава сталь кинджалів, поцокували точені копита вороних коней і лунав звабливий, трохи погордливий дівочий сміх.

Це було його повітря, і гори за спиною його, і в серці народжувалися тихі сплески, яких він не міг пояснити, але від яких йому ставало неймовірно приємно. Зненацька він подумав про те, що міг би жити тут повсякчас, безбоязно блукати берегом моря, де, неначе зелені вітрильники, стоять старі, ще доісторичні, реліктові сосни. Більше таких сосен немає ніде в цілому світі.

Понуро, таємниче шумить самшитовий, також реліктовий, гай, у який він заходив тільки два рази в юності. А ще далі кострубатяться кущі шипшини та ожини. Поміж ними пахнуть корови, ополудні вони заходять у воду й стоять камінно, проводжаючи великими добрими очима білі пароплави на обрії. Так само вони проводжали колись смугасті вітрила грецьких аргонавтів, які пливли сюди по золоте руно.

(167 слів)

За Ю. Мушкетиком

22 Горжество любові

Усе минає і все проходить, але продовжується життя, джерело якого – любов. І як навіть найгустіший дим не в силі заступити сонця, так і найчорніше зло не в змозі подолати добро, що виходить з любові. Невмирущим є все, що здатне любити.

Ні, Максим із цієї землі нікуди не піде! Ні на схід, ні на захід, ні на південь, ні на північ! Він буде на цій землі. І ніхто його з неї не зіпхне. Ні, не зіпхне! Можуть стерти його тіло на порох, але не зможе ніхто стерти на порох його душі, не зможе зігнати її із цієї землі. Помиляються ті, хто вогнем і залізом прийшли йому диктувати свою волю.

Непереможним є все, що народжене для творчості, для радості, для цвітіння.

Відгрімлять грози, відшаліють страшні урагани залізні, одбахкають блискавки зла й незгоди, проллються дощі гро-

мові і змиють, очистять усе. І зацвіте рясним цвітом те, чому цвісти належить, що народжене цвісти й буюти.

І тоді високо в небо підніметься сад чарівний, буйно розквітлий.

(160 слів)

За Іваном Багряним

23 Земля

У дні, коли небо прибиралося в синявий шовк, а сонце розходилося блискучим золотом, жилося прегарно. Такі дні були милі для Івоніки. Тоді він сам до себе усміхався. Переживав сам стан землі й був із нею заодно. Знав усе, що було любо збіжжю. Неначе чув і бачив, як земля із задоволенням розкошувала, як її соки відсвіжувалися і як вона, насичена, дихала пахощами. У тому віддиху так і купалося все над нею.

Те знали й бджоли його – вони були розумні й проворні. Вилітали поспішно, літали від одної квітки до другої і бриніли всі враз задоволено. Ниви з конюшиною простиралися ген-ген, приманювали кожного до себе. А їхні білі й рожеві квіти, упереміш зі свіжою зеленню, дрібним барвним усміхом своїм до ясного сонця вклонялися, до легкого півсну, заколисувані одностайним ніжним дзижчанням бджіл.

Гарна була земля. У своїх барвах жива й свіжа, шкода лише, що не говорила. Івоніка любив її. Він знав її в кожній порі року й у різних її настроях, мов себе самого.

(161 слово)

За О. Кобилянською

24 Чумацька душа

У мого діда не було свого земельного маєтку, але він мав уроджену пристрасть до землі й до коней. З яким замилюванням він стежив за буйними молодими сходами, за розкішною пашнею! Пізніше, коли, з'їхавшись з усіх куточків України, ми збиралися вдома всі разом, дід, цілуючи нас зі сльозами в очах, незмінно ставив нам одне й те саме запитання: «А чи ж добре жито росте?»

Кожного вечора ми запрягали коня й виїжджали поглянути на пашню в полі. Дідова душа раділа. Море зеленого збіжжя хвилювалося аж до обрію. Дід зупиняв коника на роздоріжжі. Нарвавши пучок свіжої трави, він давав її Буренькому, погладжуючи його лискучу золотисту гриву.

Вдоволений дід звертався до зустрічних селян: «Ну, як там, Пилипе, чи гарна в тебе гречка?» А до іншого: «Щось твоє житечко, Ларивоне, рідкувате цього року!»

Дідова чумацька натура була нерозлучна із землею, з тваринами, з природою.

Земля! Вона краща за золото, вона дає нам і радість, і щастя, і силу. Це – споконвічний і мудрий керівник нашого життя.

(161 слово)

За О. Грищенком

25 Жнива

Матвій іде відпочивати. Як звичайно, спить він у клуні. Між своїми снопами, між своїм знаряддям. Запах зерна вільно вливається в його широкі втомлені груди. Так само, як і колись, кладе на груди знак хреста, так само просить янгола-хоронителя зайняти коло нього місце й бути йому охороною в часі ночі. Душа його спокійна.

Володько працює в полі. Разом з батьком він вимахує тяжкими батьківськими граблями. Ані його руки, ані його плечі не набрали ще необхідної сили та пружності, але він не бажає виявити втоми чи безсилля. Розмашно й рівно, помах за помахом згортає він великі стебла вівса. Довгий, рівний покіс лишається за ним рівнобіжно до двох довгих слідів, витоптаних його ногами. Батько спереду, син за ним.

Від покосів пружно відбризкують коники-стрибунці. Згряя куріпок довго чаїлася, сподіваючись пересидіти небезпеку. Але бажання марні. Ритмічно й неухильно наближається небезпека. Тоді всі як одна зриваються й летять десь у Мозолянку. Однак ніхто на них не зважає. Косарі рівно виводять свої покоси від межі до межі.

(160 слів)

За У. Самчуком

26 Вічна вишня

Вишня росла під вікном, відколи я пам'ятаю себе, і була мені вічна, як світ. Хочу тепер пригадати, коли перший раз побачив її, і думаю: це те саме, що пробувати знайти в пам'яті святу мить, коли тобі вперше усміхнулася мама.

Вишня завжди була коло хати й виросла в моїй душі як образ рідного дому. Тому нам ніколи навіть не спадало на думку спитати мами, звідки взялася під вікном ця вишня й чому зрослася двома стовбурами, що обнялися гнучким станом. Ми любили її за це дивне плетиво, бо так легше було видряпатися аж на самий верхечок, де вишні червоніли найшвидше.

Та і як було не любити нашу вишню! Вона стояла за вікном, як людина. У травні простягала через відчинені вікна

квітучі віти-руки в білих сорочках, у липні подавала нам у цих руках червоні вишні, і їх можна було нарвати просто з хати, ставши на підвіконня. У грози й у зимову пору стукала в шибки, шукаючи захистку. У сонячні дні дарувала затінок, а в місячні ночі розповідала дивну казку.

(167 слів)

За Я. Гояном

27 Полотняні пам'ятки України

Полотняні пам'ятки України – рушники – завжди супроводить постійний епітет «чисті». Це означає не лише те, що вони самі мають зберігатися в чистоті та берегти в ній людське тіло. Чисті рушники насамперед є відповідниками чистоти духовної, символами високих етичних і естетичних ідеалів.

Видовжені прямокутники рушників за формою нагадують поля, дороги. Засіяні зерном орнаментів, вони певною мірою і є символами доріг. Ними вітають гостей, їх дарують на згадку. Дівчата, готуючись у дорогу до нового життя, подають рушники старостам. Рушниками проводжають і в останню путь. Складені, сховані чи пов'язані, вони оберігали тіло й душу людини, здоров'я тварин, урожайність рослин.

За формою рушник схожий на головні убори, які ще за часів Київської Русі жінки та дівчата чіпляли на дерева й куці під час велелюдних річних свят на честь першоджерел життя.

Як деталь святкового вбрання українок рушник використовували під час важливих подій родинного життя, наприклад, на весіллі, коли змінювався життєвий статус жінки.

На стінах жител рушник найчастіше набуває форми трикутника, вістрям спрямованого догори – тобто до неба, до Божества.

(162 слова)

За С. Китовою

28 Дивосвіт писанки

Культурний набуток українського народу давно ввійшов до скарбниці світової цивілізації. Одне з найпочесніших місць у ньому належить писанкарству, у якому розкрилися висока духовність і небуденний талант нашого народу.

Протягом довгого віку писанки сформувався певний вид орнаменту й колірної гами, характерний для окремого району.

Так, у писанках Наддніпрянщини переважає рослинний орнамент (дубовий чи горіховий лист, троянди, гвоздики) на чорному, темно-вишневому, інколи зеленому тлі. На Полтавщині часто використовують жовті, світло-зелені, білі барви,